

Daina Urbonaitė

Mama reiškia daug.

Penkių daugiareikšmių indoeuropietiškos kilmės daiktavardžių danų ir lietuvių kalbose

lyginamoji analizė

Magistro darbo santrauka

Skandinavų filologija, 2010

Darbo vadovė dr. Loreta Vaicekauskienė

Šiame magistro darbe nagrinėjamas daugiareikšmiškumo reiškinys, kaip universalija. Tiriama dviem skirtingoms, t.y. germanų ir baltų, kalbų šeimoms, priklausančių daiktavardžių daugiareikšmiškumas. Darbe nagrinėjami penki indoeuropietiškos kilmės dažnai vartojami daniški ir lietuviški daiktavardžiai: diena/dag, namai/hjem, motina/moder, vanduo/vand ir akis/øje. Tiriamas šių žodžių reikšmių perkėlimo procesas, remiantis universaliais reikšmės perkėlimo principais – metafora ir metonimija. Šio darbo tikslas yra atlikti lyginamąją minėtųjų daiktavardžių lietuvių ir danų kalbose analizę, nustatyti, ar tų pačių daiktavardžių reikšmės skirtingose kalbose sutampa, ar ne, iširti, kaip perkeliamos daiktavardžių reikšmės, bei išryškinti daiktavardžių reikšmės struktūrą dviejose kalbose. Darbe analizuojama, kaip motyvuojamas reikšmės perkėlimas, kaip atsiranda daugiareikšmiškumas, taip pat tiriamas reikšmės perkėlimo pagrindas, t.y. metaforos ir metonimijos procesai, nagrinėjama, ar daiktavardžių reikšmės perkėlimas skirtingose kalbose vyksta vienodai. Darbe keliamas klausimas, ar šie dažnai vartojami bendros indoeuropietiškos kilmės daiktavardžiai danų ir lietuvių kalbose turi vienodą, bendrą, motyvuotą reikšmės struktūrą, ar daiktavardžio reikšmės sudaro tam tikrą pagrįstą struktūrą, ir kaip jos į šią struktūrą jungiasi žodžio radialinėje schemeje.

Analizės medžiaga, t.y. daiktavardžių reikšmių aprašymai, yra paimti iš istorinių danų ir lietuvių kalbos žodynų „Ordbog over det danske Sprog“ ir „Lietuvių kalbos žodynas“ (LKZ) bei dabartinės danų kalbos žodyno, paremto tekstynu, „Den Danske Ordbog“. Kadangi LKZ neparemtas tekstynu ir į jį neįtraukta dabartinė vartosena, tam tikros reikšmės lietuvių kalboje buvo papildytos vartosenos pavyzdžiais iš „Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno“ bei Google. Daniški ir lietuviški daiktavardžių reikšmių aprašymai analizėje suskirstyti į apibendrinamąsias, generines reikšmes. Generinės reikšmės suskirstytos į dar bendresnes semantines grupes, išreiškiančias tam tikrą tikrovės aspektą ir jungiančias tas generines reikšmes, kurios apibūdina panašius tikrovės objektus. Daiktavardžio generinės reikšmės ir semantinės grupės sudaro bendrą reikšmės struktūrą,

kuri matyti kiekvieno daiktavardžio radialinėje schemoje, atskleidžiančioje šių reikšmių tarpusavio sąsajas bei junglumą, ir rodančioje, kad tas pats daiktavardis danų ir lietuvių kalbose turi bendrą reikšmės struktūrą.

Tyrimas leidžia teigti, kad dauguma šių daiktavardžių reikšmių abiejose kalbose sutampa, tačiau egzistuoja reikšmės niuansų skirtumų, t.y. vienoje kalboje nėra kurios nors reikšmės, kuri egzistuoja kitoje. Šis skirtumas matomas perkeltinių reikšmių lygmenyje, t.y. skiriasi tos reikšmės, kurios yra labiausiai nutolusios nuo daiktavardžio reikšmės centro, pagrindinės reikšmės. Tyrimas rodo, kad daiktavardžiai abiejose kalbose turi kur kas daugiau perkeltinių, šalutinių reikšmių negu tiesioginių. Galima teigti, jog reikšmės perkėlimas yra universalus reiškinys, t.y. abiejose kalbose jis vyksta vienodai, taikant universalius procesus – metaforą ir metonimiją. Daugeliu nagrinėtų atvejų reikšmė perkeliama metaforiškai. Reikšmės perkėlimas taikant metonimiją ypač ryškus daiktavardžio „diena“ atveju, kai daiktavardžio reikšmės susijusios su laiko nurodymu. Tyrimo rezultatai leidžia daryti išvadą, kad danų ir lietuvių kalbose egzistuoja šių dažnų indoeuropietiškos kilmės daiktavardžių bendra, motyvuota pagrindinė reikšmės struktūra, nors tarp kalbų ir esama nedidelių reikšmės niuansų skirtumų. Tyrimas leido nustatyti egzistuojant universalų bendrą reikšmės struktūros modelį skirtingose kalbose.